



המרכז לחקר האסלאם

ע"ש נחמיה לבציון

פתח דבר

עמיתים וחברים יקרים,

כפי שתיווכחו מן הכתבות שבידיעון זה, שנת הפעילות השנייה של המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון הייתה עשירה במיוחד, ואנו גאים להציג בפניכם את מגוון הפעילויות שקיימנו במהלכה. עשינו כמיטב יכולתנו למצוא איזון בין העיסוק באסלאם בימי הביניים לבין העיסוק באסלאם בן זמננו, וכן בין פעילויות שבמוקדן עמד המזרח התיכון לבין אלו שעסקו באזורים גיאוגרפיים אחרים. חלק מפעילויות המרכז בשנה שעברה כווננו לאנשי הקהילה האקדמית, בעוד פעילויות אחרות פנו לקהל רחב יותר, גם מחוץ לכותלי האוניברסיטה. ככלל, אנו חשים כי אנו משיגים במידה רבה את מטרתנו לעודד מחקר ולהרחיב את הידע לגבי האסלאם והמוסלמים. תחושתנו היא כי הצלחנו במידה ניכרת לעצב את המרכז כגורם אקדמי בעל שם בתחום האסלאם ולימודי המזרח התיכון, ולהופכו לגוף מוכר באוניברסיטה העברית

ובקהילה האקדמית בישראל. בשנת הפעילות הקרובה, נתמיד במאמצנו בכיוון זה במגמה לחשוף קהלים חדשים ומגוונים לפעילויות המרכז.

בנוסף, בשנה הקרובה אנו מתכוונים להגביר את מאמצינו לגייס משאבים לשם הרחבת היקף הפעילות של המרכז. בכוונתנו לפנות לגורמי מימון אקדמיים וציבוריים, ולפעול לאיתור תורמים פרטיים, הרואים חשיבות בקיומו של מרכז מחקר בולט ללימודי האסלאם באוניברסיטה העברית. אלו מבין חברינו המעוניינים לסייע בתחום זה מוזמנים לפנות אלי, באמצעות הדואר האלקטרוני המופיע בסוף רשימה זו.

בשנה שעברה חנכנו את אתר האינטרנט של המרכז שכתובתו היא <http://islam-center.huji.ac.il>. קוראינו מוזמנים להתעדכן באמצעותו באופן שוטף על אודות פעילויות המרכז. כמו כן, פתחנו את סדרת הפרסומים של ההרצאות השנתיות ע"ש לבציון שמקיים המרכז. לקבלת עותק חינם מההרצאה השנתית הראשונה

ע"ש לבציון, שאותה נשא פרופ' מייקל ברט מאוניברסיטת לונדון, אנא פנו אלינו באמצעות הדואר האלקטרוני.

לבסוף, לעונג הוא לי להודות לחברי צוות המרכז, אשר לולא עזרתם היה רק חלק קטן מפעילויות המרכז יוצא לפועל: מר נמרוד גורן, מרכז הפעילות ועורך ידיעון זה, וגב' רות האובן, העוזרת האדמיניסטרטיבית היוצאת. ברצוני לאחל הצלחה לגב' ליטל מוסן, העוזרת האדמיניסטרטיבית החדשה של המרכז. חובה נעימה היא לי להודות גם לפרופ' מאיר מ' בר-אשר, ראש המכון ללימודי אסיה ואפריקה באוניברסיטה העברית, המשמש כיו"ר פעיל ביותר של הועדה האקדמית, וכן לכל חברי הועדה האקדמית, על עזרתם והצעותיהם.

בברכת שנת לימודים מוצלחת,

פרופ' **ראובן עמיתי**

ראש המרכז

r_amitai@mscc.huji.ac.il

ייעודו של המרכז

המרכז לחקר האסלאם ע"ש פרופסור נחמיה לבציון הוקם בשלהי שנת 2004 באוניברסיטה העברית בירושלים. המרכז שואף לעודד וליזום מחקר על דת האסלאם ותרבותו, מראשית האסלאם במאה השביעית לספירה ועד היום, בעולם הערבי, במזרח התיכון, באסיה, באפריקה, ואף בארצות המערב. כדי למלא יעדים אלו, מארגן המרכז קבוצות מחקר, עורך כנסים, ימי עיון והרצאות, תומך במחקר יחידי וקבוצתי,

מעניק מלגות לסטודנטים, ומעודד שיח בין חוקרים בתחום לימודי האסלאם ובין עמיתיהם מתחומים אחרים. ההתייחסות לאסלאם חורגת מהגדרתו הצרה כדת, וכוללת גם את האסלאם כתרבות וכציביליזציה. לפיכך, בתחום עיסוקו של המרכז כלולים גם נושאים כגון מחשבה דתית, פרקטיקה דתית, תרבות חומרית ואינטלקטואלית, פוליטיקה, חברה וכלכלה. המרכז תומך במחקר רב-תחומי, שבו נוטלים חלק גם חוקרים העוסקים

במדעי הדתות, בהיסטוריה, במדעי החברה, במשפטים ובדיסציפלינות נוספות. המרכז מעודד גם מחקרים חדשניים, הנערכים במסגרת דיסציפלינות מסורתיות ומבוססות היטב. חלק מפעילויות המרכז מכוונת לציבור הרחב, במטרה להעשיר את הידע הציבורי על אודות האסלאם כדת וכציביליזציה. פרסומי המרכז מיועדים לקהל רחב של חוקרים ושל בעלי עניין אחרים.

ההרצאה השנתית השנייה ע"ש לבציון

להיסטוריה באוניברסיטת ויקסונסין-מדיסון שבארצות הברית. תחום התמחותו העיקרי הוא ההיסטוריה של הודו ושל איזור האוקיינוס ההודי. הרצאתו של פרופ' וינק עסקה בנושא **פרספקטיבות על העולם ההינדו-אסלאמי**, והיא התקיימה בשיתוף עם החוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב ובנוכחות קהל מגוון של מזרחנים ושוחרי דעת מכל רחבי הארץ. הרצאתו של פרופ' וינק תראה אור במסגרת סדרת הפרסומים של המרכז במהלך שנת הלימודים תשס"ז.

במקביל להרצאה השנתית השנייה ע"ש לבציון, פרסם המרכז את ההרצאה השנתית הראשונה, שאותה נשא ב-2005 פרופ' מייקל ברט מה-School of Oriental and African Studies בלונדון, בנושא האסלאמיזציה של צפון אפריקה ושל מצרים. את הפרסום, בשפה האנגלית, ניתן להזמין על ידי פנייה למזכירות המרכז. ההרצאה עומדת לרשות הקוראים גם באתר האינטרנט של המרכז, במדור "פרסומים".

וכהיסטוריה. הרצאות לבציון נערכות בשיתוף עם מוסדות אקדמיים מובילים בישראל. בכל שנה מתקיימת ההרצאה באוניברסיטה אחרת, ומתפרסמת לאחר מכן על ידי המרכז. ההרצאה השנתית השנייה ע"ש לבציון התקיימה בד' ניסן תשס"ו (2 באפריל 2006) באוניברסיטת תל-אביב. המרצה היה פרופ' אנדרה וינק, פרופסור

להרצאות השנתיות ע"ש לבציון נועדו להביא חוקרים בעלי שם למרכז לחקר האסלאם להרצות על נושא הקשור ללימודי אסלאם, ובכלל זאת תחומי עניינו הרבים של פרופ' לבציון: ההיסטוריה של אפריקה, האסלאם באפריקה, ההמרה לאסלאם, ציפיות, תנועות רפורמה באסלאם והוראת האסלאם כדת, כציביליזציה



פרופ' אנדרה וינק, מאוניברסיטת ויקסונסין-מדיסון, נושא את ההרצאה השנתית השנייה ע"ש נחמיה לבציון

האסלאם בן-זמננו: אחדות ושונות, קונצנזוס ועימות פנימי

שבמשכנות שאננים בירושלים. הייתה זו הזדמנות יוצאת דופן לציבור הרחב בישראל להיחשף למגוון הדעות ולחידושי המחקר הקיימים בנושא הרב-גוניות באסלאם, ובכך הייתה תרומה יחודית להעשרת השיח הציבורי בישראל. במסגרת יום העיון התקיימו ארבעה מושבים: (א) **מגמות כלליות**, בהשתתפות מאיר חטינה ואוריה פורמן מהאוניברסיטה העברית, ומוצטפא אבו-סויי מאוניברסיטת אל-קדס; (ב) **מקרי מבחן - א'**, בהשתתפות מוחמד אל-עטאוונה מאוניברסיטת בן-גוריון, גיורא אליז מהאוניברסיטה העברית, ומרדכי קידר מאוניברסיטת בר-אילן; (ג) **מקרי מבחן - ב'**, בהשתתפות ראובן פז מהמרכז הבין-תחומי וענת לפידות-פירילה מהאוניברסיטה העברית; (ד) **שולחן עגול: האסלאם בזמננו**, בהשתתפות עמנואל סיון, אמנון כהן ורבקה ידלין מהאוניברסיטה העברית, ומרטין קרמר מאוניברסיטת תל-אביב.

מכל היבטי הדת והתרבות וקוראים בכך תיגר על ערכי המערב הליברלי והחילוני. על חוקרי האסלאם - על מרכיביו הדתיים, התרבותיים, ההיסטוריים והחברתיים - מוטלת החובה להציג לציבור הרחב נקודת מבט מאוזנת לגבי האסלאם בעבר ובהווה. על יסוד השקפה זו, החליטו המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון ומשכנות שאננים לקיים במשותף יום עיון בנושא, סביב ספרו החדש של פרופ' עמנואל סיון, "התנגשות בתוך האסלאם". ספרו של פרופ' סיון מציג את האופי הרב-גוני של האסלאם בן-זמננו, על הדיונים וחילוקי הדעות המתרחשים בימינו בין המוסלמים לבין עצמם באשר לדת האסלאם ולדמותן של החברות המוסלמיות. על כן, הספר שימש מצע ראוי לדיון שבו נטלו חלק חוקרים ואנשי הגות רבים מישראל - מוסלמים ושאנים-מוסלמים כאחד.

יום העיון התקיים ב"ב טבת תשס"ו (12 בינואר 2006) במרכז הכנסים

בשנים האחרונות, ובייחוד לאחר אירועי ה-11 בספטמבר 2001, חלה עלייה ניכרת בהתעניינות הציבורית בדת האסלאם, בתרבותה ובחברות המוסלמיות בכלל. בעוד שלמרבית חוקרי התחום ברור כי האסלאם אינו עשוי מקשה אחת, הרי שבקרב הציבור הרחב רבים רואים את האסלאם כמונוליטי וכבלתי מוכן לפשרות כלשהן. דימוי זה נובע לא מעט מהגורמים הפונדמנטליסטיים באסלאם, הטוענים כי עמדותיהם הקיצוניות והנוקשות מייצגות את האסלאם האמיתי ואת הקהילה המוסלמית בכללותה. הדימוי הציבורי לגבי האסלאם יכול לנבוע גם מעמדות פשטניות המוצגות על ידי עיתונאים, פוליטיקאים, ואפילו חוקרים אשר אינם יכולים, או אינם מעוניינים, להבחין בטבעה המורכבת של תרבות האסלאם ושל החברות המוסלמיות. ואולם, גם העמדה הפוכה שרירה וקיימת - בקרב האסלאם ומחוצה לו קיימים גורמים, המנסים להציג את האסלאם בצורה המתעלמת לחלוטין

הצופיות בארץ-ישראל/פלסטין בעבר ובהווה



הסמינר משך קהל רב ממכללת אל-קאסמי ומהאוניברסיטה העברית כאחד. בתמונה: יומו הראשון של הסמינר, בקמפוס הר-הצופים



פאנל בנושא כיוונים חדשים בחקר הצופיות, שנערך ביומו השני של הסמינר, במכללת אל-קאסמי; מימין: ד"ר אחמד גבן, פרופ' מאיר מ' בר-אשר, ופרופ' שרה סבירי

מבט על, הרצאה מאת יורם בילו מהאוניברסיטה העברית; **(ד) הזיאה** **בקברי צדיקים**, בהשתתפות ע'אלב ענאבסי ואחמד קעדאן ממכללת אל-קאסמי, ומחמוד סואעד ונמרוד לוז ממכללת הגליל המערבי; **(ה) מסדרים בעת החדשה**, בהשתתפות ח'אלד מחמוד ותופיק סיידי ממכללת אל-קאסמי, השיח' עמאר בדוי, מופתי טול-כרם (שהשתתף באמצעות מקוון וידאו), ונעמה בן-עמי מאוניברסיטת בר-אילן; **(ו) שולחן עגול: כיוונים חדשים בחקר הצופיות בכלל ובארץ בפרט**, בהשתתפות מאיר מ' בר-אשר ושרה סבירי מהאוניברסיטה העברית, ובטרוס אבו מנא ועטאללה קופטי מאוניברסיטת חיפה.

הזדמנות לכל צד לבקר במוסד האקדמי האחר. בסיום הכנס ערכו משתתפי הכנס ביקור בזאוויות - מרכזי פעילות צופיים - בבאקה אל-ערבייה.

הכנס כלל את המושבים הבאים:
(א) קווים כלליים להתפתחות הצופיות בארץ, בהשתתפות שרה סבירי מהאוניברסיטה העברית, דפנה אפרת מהאוניברסיטה הפתוחה, עארף אבו רביעה מאוניברסיטת בן-גוריון, וח'ליל עת'אמנה ממכללת אל-קאסמי;
(ב) הצופיות בארץ לפני המאה העשרים, בהשתתפות בטרוס אבו מנא ועבד אל-רחמן אל-זועבי מאוניברסיטת חיפה, מיכאל ברק מאוניברסיטת תל-אביב, וח'אלד סינדאווי ממכללת אל-קאסמי;
(ג) עלייה לקברי צדיקים:

המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון ומכללת אל-קאסמי בבאקה אל-ערביה קיימו כנס בן יומיים בנושא הצופיות בארץ-ישראל/פלסטין בעבר ובהווה. הכנס התקיים בכ"ח-כ"ט ניסן תשס"ו (26-27 באפריל 2006). יומו הראשון של הכנס התקיים בקמפוס האוניברסיטה העברית בהר הצופים, ויומו השני במכללת אל-קאסמי בבאקה אל-ערבייה. לבד מחשיבותו האקדמית, הכנס היווה אפשרות יוצאת דופן לשיתוף פעולה בין שני המוסדות האקדמיים, ושימש מודל לשיתוף פעולה יהודי-ערבי בתחום האקדמי. הכנס היה דו-לשוני (ההרצאות התקיימו בעברית ובערבית), ונטלו בו חלק סטודנטים וחוקרים רבים משני המוסדות. הייתה זו

האסלאם באירופה



מר פראנק ביאנקרי (מימין) ופרופ' ראובן עמיתי בדיון שולחן עגול על האסלאם בצרפת מפרספקטיבה אירופאית

במסגרת אחד מיעדי המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון, לעסוק בסוגיות הקשורות לאסלאם בהקשר גיאוגרפי רחב, רואה המרכז חשיבות רבה, אקדמית וציבורית כאחד, בבחינת סוגיית המיעוטים המוסלמים באירופה. המרכז מעוניין להעשיר את השיח הציבורי והידע האקדמי בנושא, ולפיכך יזם שורה של אירועים בהשתתפות אנשי אקדמיה וציבור בכירים מאירופה. באירועים לקח חלק קהל מגוון של אנשי מחקר ומעש מהתחומים: לימודי האסלאם והמזרח התיכון, לימודי אירופה ותכנון מדיניות.

להלן הפעילויות שקיים המרכז בשנת הלימודים תשס"ו בנושא זה:

4) סיוע בהשתתפות של עדי שימרון, מנהלת פרויקטים בפורום הישראלי הצעיר לשיתוף פעולה (YIFC) וסטודנטית באוניברסיטה העברית, בסמינר לימודי בגרמניה, בנושא **אסטרטגיות ופרקטיקות להתמודדות עם אנטישמיות מצד קהילות מוסלמיות וערביות באירופה**. הסמינר התקיים בד' ח' אלול תשס"ו (28 באוגוסט-1 בספטמבר 2006), ולקחו בו חלק כ-40 משתתפים מארגונים שונים בגרמניה, ישראל, שוויץ, ספרד, פולין, צרפת, אנגליה, מרוקו, אוסטריה, הולנד ושבידה. הסמינר נערך על ידי המכון הבינלאומי לחינוך ולמחקר על אנטישמיות, ובחסות הוועד היהודי-אמריקני בברלין וקרן פרידריך אברט.

אירופה באוניברסיטה העברית ומכון ירושלים לחקר ישראל. הדיון התמקד בסוגיית מעמד החברתי של המיעוטים המוסלמים בגרמניה ובשאלת השתלבותם בחברה הגרמנית או היבדלותם ממנה.

3) הרצאה של פרופ' בסאם טיבי מאוניברסיטת קורנל בארצות הברית ואוניברסיטת גטינגן בגרמניה, בנושא **האירופיזציה של האסלאם בגולה או אסלומה של אירופה**, התקיימה במכון ירושלים לחקר ישראל בי"ז סיון תשס"ו (13.6.2006), בשיתוף פורום אירופה באוניברסיטה העברית ומכון ירושלים לחקר ישראל. ההרצאה התמקדה בשאלת היתכנות היווצרותו של מודל חדש של אסלאם באירופה - האירו-אסלאם - וביכולתו למתן את המתח הגואה סביב סוגיית המיעוטים המוסלמים באיחוד האירופי.

1) דיון שולחן עגול עם מר פראנק ביאנקרי ממכון המחקר Europe2020 בצרפת ונשיא מפלגת NewEuropeans, בנושא **האסלאם בצרפת מפרספקטיבה אירופאית** התקיים בי"ד חשוון תשס"ו (15 בדצמבר 2005) בשיתוף הפורום הישראלי הצעיר לשיתוף פעולה (YIFC) ופורום אירופה באוניברסיטה העברית. הדיון התמקד ברקע החברתי, התרבותי והפוליטי לעימותים האלימים אשר התרחשו בפרז' בין המוסלמים לבין השלטונות, וכן בבחינה מהותית יותר של מכלול היחסים בין המיעוטים המוסלמים באירופה לבין הרמה המדינית והעל-מדינית.

2) דיון שולחן עגול עם ד"ר אלברכט פוס מאוניברסיטת ארפורט בגרמניה, בנושא **הנוכחות המוסלמית בגרמניה** התקיים במכון ירושלים לחקר ישראל בח' ניסן תשס"ו (7 באפריל 2006), בשיתוף פורום

התהוות החברה המוסלמית בארץ-ישראל: מראשית המאה השביעית ועד הכיבוש הצלבני

המשתנה, בהשתתפות איבון פרידמן ומיכאל ארליך מאוניברסיטת בר-אילן, קטיה ציטרין-סילברמן מהאוניברסיטה העברית וגדעון אבני מרשות העתיקות; **(ד) מגמות דמוגרפיות והתיישבותיות**, בהשתתפות דניאלה טלמון-הלר מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שמעון גת ממכללת אשקלון ומכון אבשלום, מילכה רובין ורוני אלנבלום מהאוניברסיטה העברית.

ארבעה מושבים: **(א) כיבוש קיסריה: מקרה מבחן לבעייתיות המקורות**, בהשתתפות ריכב רובין, עמיקם אלעד, יוסף פטרין ומשה שרון, כולם מהאוניברסיטה העברית; **(ב) התהוות חיי הרוח והלמדנות האסלאמיים בארץ ישראל**, בהשתתפות אלה לנדאו-טסרון ואמיר מזור מהאוניברסיטה העברית, עופר לבנה מאוניברסיטת חיפה, ודפנה אפרת מהאוניברסיטה הפתוחה; **(ג) הנוף**

המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון והמרכז לחקר ארץ-ישראל ויישובה המשותף ליד יצחק בן-צבי ולאוניברסיטה העברית בירושלים, קיימו יום עיון בנושא התהוות החברה המוסלמית בארץ-ישראל: מראשית המאה השביעית ועד הכיבוש הצלבני. יום העיון התקיים בכ"ט חשוון תשס"ו (1 בדצמבר 2005) ביד בן-צבי בירושלים, בהשתתפות כמאתיים איש. במסגרת יום העיון התקיימו

ארכיאולוגיה מוסלמית בארץ-ישראל, אמנות ותרבות בארצות האסלאם

טרנן מאוניברסיטת תל-אביב, אחמד גבן ממכללת אל-קאסמי בבאקה אל-ערביה, וקטיה ציטרין-סילברמן מהאוניברסיטה העברית; **(ד) אמנות בין ספרות ופוליטיקה**, בהשתתפות אלי פודה מהאוניברסיטה העברית, יוסף סדן מאוניברסיטת תל-אביב, וברנרד לואיס מאוניברסיטת פרינסטון (צפייה בהרצאה מוקלטת בוידאו). **ההרצאה שנשא ברנרד לואיס לכבוד הכנס ניתנת לצפייה באתר האינטרנט של המרכז, תחת מדור "פרסומים"**.

(א) האמנות כדרך חיים וכהשקפת עולם, בהשתתפות ראובן עמיתי, רחל מילשטיין ורעיה שני מהאוניברסיטה העברית, וקאסם דראושה ממשרד החינוך; **(ב) חומר ורוח בתקופה המוסלמית הקדומה**, בהשתתפות נעמה ברוש ממוזיאון ישראל, עמיקם אלעד מהאוניברסיטה העברית, יצחק מגן ואיילה לסטר מרשות העתיקות; **(ג) אדריכלות כתמונה חברתית**, בהשתתפות רחל חסון מהמוזיאון לאמנות האסלאם בירושלים, חנה

יום עיון בנושא ארכיאולוגיה מוסלמית בארץ-ישראל, אמנות ותרבות בארצות האסלאם נערך בא' ניסן תשס"ו (30 במרץ 2006) לכבוד מרים רוזן-איילון עם פרישתה לגמלאות. יום העיון נערך על-ידי יד יצחק בן צבי, המכון ללימודי אסיה ואפריקה, המכון לארכיאולוגיה, המרכז לתולדות האמנות ע"ש רוברט ה. וקלריס סמית', והמרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון. במסגרתו התקיימו ארבעה מושבים:

הסולטאנות הממלוכית: היבטים פוליטיים, צבאיים, חברתיים ותרבותיים

חלק, והדיונים התמקדו בהיבטים שונים של השלטון הממלוכי במצרים ובסוריה בין השנים 1250-1517. לאחר הרצאת הפתיחה שאותה נשא מיכאל וינטר, מאוניברסיטת תל-אביב, בנושא הקאדים בין העלמא לאמירים: המקרה של דמשק הממלוכית, כלל הכנס את המושבים הבאים: (1) חיי היומיום בסולטאנות הממלוכית; (2) ארץ ישראל ובלאד אל-שאם (סוריה הגדולה); (3) האליטה הממלוכית; (4) היסטוריה צבאית; (5) יחסי חוץ; (6) היסטוריוגרפיה וספרות. בנוסף, התקיים סיור למשתתפי הכנס לאתרים ממלוכים בישראל. בלטה במיוחד השתתפותם של מספר תלמידי מחקר מהאוניברסיטה העברית בכנס. כדברי אחד האורחים מחו"ל, "רמתם האקדמית וההתלהבות שלהם היו מרשימות". הכנס אורגן במשותף על ידי עמליה לבנוני, מאוניברסיטת חיפה, ועל ידי ראובן עמית, מהאוניברסיטה העברית.



כתובת של הסולטאן הממלוכי ביבארס משנת 1273 לפנה"ס, המצויה בגשר ג'נדאס שבירמלה, ושמוצג בה סמל הסולטאן - הפנתר

של המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון ושל החוג להיסטוריה של המזרח התיכון באוניברסיטת חיפה, ובסיוע הקרן הלאומית למדע. כעשרים חוקרים, מחציתם מחו"ל, נטלו בו

כנס בינלאומי בנושא הסולטאנות הממלוכית: היבטים פוליטיים, צבאיים, חברתיים ותרבותיים נערך בה'ח' ניסן תשס"ו (3-6 באפריל 2006) בירושלים ובחיפה. הכנס נערך בחסות משותפת

העלמא במזרח התיכון הערבי והמודרניזציה

סדנא בינלאומית בנושא העלמא במזרח התיכון הערבי והמודרניזציה התקיימה בל' סיון-א' תמוז תשס"ו (26-27 ביוני 2006). מטרת הסדנא, בה השתתפו חוקרים בכירים מישראל, מהאיחוד האירופי ומארצות הברית, היו: לספק סקירה על אודות העלמא במזרח התיכון הערבי מאז ימי הביניים ועד לזמננו, ולהעריך מחדש את תפקיד העלמא בתקופה של מודרניזציה, רפורמה, לאומיות ופונדמנטליזם אסלאמי. הסדנא הובילה לדיון רחב-יריעה של הסוגיה הנחקרת, מהיבטים גיאוגרפיים ורב-תחומיים כאחד. הנושאים שנידונו בסדנא כללו את התגייסות העלמא למאבקי שחרור לאומיים, מאבקים פנימיים בקרב העלמא, פתוות והזירה הציבורית, והאתגר שמציבים בפני העלמא יריבים אידיאולוגיים - מודרניסטים, ציפים ואסלאמיסטים. מונחי מפתח אשר חזרו ועלו במרבית ההרצאות והדיונים היו: שיג ושיח, רפורמה, מאבק וגישור. דיוני הסדנא ערערו בכך על התפיסה המקובלת בספרות, אשר לפיה העאלם הסוני כנוע לסמכות המדינתית, או מהווה גורם שולי ביחס לשיח המוסלמי המודרני בסוגיות אתיות, תרבותיות וסוציו-פוליטיות. יזם וריכז את הסדנא מאיר חטינה מהחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון באוניברסיטה העברית.



חוקרים ותלמידי מחקר מהארץ ומחו"ל מתדיינים על תפקיד העלמא במזרח התיכון הערבי



רופ' דייוויד פאורס מאוניברסיטת קורנל מרצה על אג'תיהאד ותקליד במערב במאה ה-15

פורום חוקרים רב-תחומי: החוויה הדתית בהקשריה התרבותיים וההיסטוריים

(4) **העברת ידע מאגי והרמטי**, כ"א אייר תשס"ו (19 במאי 2006). בפגישה הרצו שאול שקד מהחוג ללימודי הודו, איראן וארמניה ומהחוג למדע הדתות וריימונד לייכט מהמכון ללימודים מתקדמים ומאוניברסיטת פוטסדאם בגרמניה, שהרצה על ביקורת ואפולוגטיקה: יהודים ונוצרים מול האסטרומאגיה.

(5) בכ' סיון תשס"ו (16 ביוני 2006) כללה הפגישה הרצאות מאת מיכאל הד ואסף בן-טוב, שניהם מהחוג להיסטוריה ומסכוליון – מרכז למחקר רב-תחומי בלימודי היהדות שליד המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל. מיכאל הד הרצה על בין סמכות לאוטונומיה: יחסי מורה-תלמיד במסורת הפרוטסטנטית על סף חילון – לוק ורוסו ואסף בן-טוב הציג את הנושא מורה ותלמיד בין הומניזם נוצרי לרפורמציה – גידול נוצרים ועיצובם של בני תרבות.

בשנת הלימודים תשס"ז, נושא הפורום יהיה "דת וכוח". המעוניינים להשתתף בפגישות הפורום, מוזמנים לכתוב לשרה סבירי בכתובת:

sarah@prism.as.huji.ac.il

הקדומה, הנותן ביטוי למרקם הרגשי המורכב שמעוררת הפרידה מן המורה אצל התלמיד העומד לפני פרידה. המתדיין היה גי סטרומזה מהחוג למדע הדתות.

(2) **מורה ותלמיד במסורת הודית ובמסורת הבודהיסטית הטיבטית**, כ"ז טבת תשס"ו (27 בינואר 2006). בועז עמיחי מהאוניברסיטה העברית ואוניברסיטת תל-אביב הרצה על יחסי מורה תלמיד בבודהיזם הטיבטי; ויוחנן גרינשפון מהחוג ללימודי הודו, איראן וארמניה דן בהיבט האגרסיבי הקיים לפעמים בהינדואיזם, ביחסו של המורה לתלמיד.

(3) **העברת ידע והשתקפויותיה בספרות ובאמנות של יהודים ומוסלמים בימי הביניים**, כ"ד אדר תשס"ו (24 במרץ 2006). רחל מילשטיין מהחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון הרצתה על תרבות העיצוב של הספר ככלי להעברת ידע באסלאם; ומרים פרנקל ממכון בן-צבי דנה בסוציולוגיה של ניכוס ידע והעברתו בקרב יהודים (כמו גם מוסלמים) בימי הביניים, מתוך השוואה לתופעות מקבילות בעידן שלאחר המצאת הדפוס.

פורום החוקרים לדין רב-תחומי: "החוויה הדתית בהקשריה התרבותיים וההיסטוריים" הוקם בשנת הלימודים תשס"ה, בריכוזה של שרה סבירי מהאוניברסיטה העברית. הפורום נועד למלא חסר שרבים מהעוסקים בתחום חשו בו: היעדרו של מרחב בינתחומי שבו יידונו שאלות הנוגעות לבחינות השוואתיות ופנומנולוגיות בחקר הדתות. הפורום הוא מפעל משותף למרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון, למרכז לחקר הנצרות, ולמכון למדעי היהדות ע"ש מנדל, כולם באוניברסיטה העברית. הפורום זוכה לתמיכה מיוחדת מנשיא האוניברסיטה העברית, אשר רואה בו תרומה רבה לשיח האקדמי ולדין על סוגיות משותפות לדתות בכלל ולדתות באזורנו בפרט. בשנת הלימודים תשס"ו התקיימו חמש פגישות שעסקו בהיבטים שונים והשוואתיים של הנושא "בין מורה לתלמיד".

(1) **הפרידה מן המורה: מבט על פי ספרות חז"ל והספרות הנוצרית הקדומה**, כ"ב כסלו תשס"ו (23 בדצמבר 2005). מנחם הירשמן ממרכז מלטון לחינוך יהודי הציג קטעים מספרות חז"ל העוסקים באתיקות הטקסיות של הפרידה; ודוד סתרן מהמרכז לחקר הנצרות הציג קטע מהספרות הנוצרית

פורום חוקרים רב-תחומי: חברה, נוף ותרבות חומרית בארץ ישראל

משלהי התקופה הקלאסית ועד ראשית העידן המודרני

הפגישה השנייה התקיימה בי"ט סיון תשס"ו (15 ביוני 2006), ועסקה בבעיות בכתובות וב'פריודיזציה' של ההיסטוריה והארכיאולוגיה האסלאמית בארץ-ישראל. בפגישה נשאו דברים ראובן עמית מהאוניברסיטה העברית: הנוכל להציע חלוקה לתקופות הולמת יותר לתולדות האסלאם הטרומ-מודרני? אילה לסטר מרשות העתיקות: השיטה הארכיאולוגית ומחקר תרבות חומרית בתקופה האסלאמית, ויעל גורין-רוזן מרשות העתיקות: כלי זכוכית ככלי עזר בתארוך – מקרה מבחן: התקופה האומיית.

ותרבותית וסימניה בראשית התקופה האסלאמית. בדיון הוצגו היבטים שונים של הזהות האתנית של תושבי הארץ במאות הראשונות לאסלאם, וכן נידונה המתודולוגיה של זיהוי אתני בממצא הארכיאולוגי. תוצאות והערכות של מחקרים הוצגו בידי מילכה לוי-רובין מהאוניברסיטה העברית: תרבות ולשון בארץ ישראל עם בואם של המוסלמים במאה השביעית, אלה לנדאו-סטרון מהאוניברסיטה העברית: הערות על הכיבוש הערבי, ורז קלטר מרשות העתיקות: היבטים מתודולוגיים של זיהויים אתניים בממצא הארכיאולוגי.

בשל החשיבות שרואה המרכז במפגש המשותף של חוקרים מדיסציפלינות שונות לדין בנושאים החוצים תחומי מחקר שונים, הקימו המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון ורשות העתיקות פורום חוקרים רב-תחומי העוסק בנושא חברה, נוף ותרבות חומרית בארץ ישראל משלהי התקופה הקלאסית ועד לראשית העידן המודרני. בשנת הלימודים תשס"ה קיים הפורום שתי פגישות.

הפגישה הראשונה התקיימה בי"א שבט תשס"ו (9 בפברואר 2006), והתמקדה בזהות אתנית

מתן חסות לפעילות אקדמית

ושלי אלקיים מהאוניברסיטה העברית. המחזה הוצג בבית הלל באוניברסיטה העברית, בשיתוף החוג לתיאטרון, המכון למחקר ע"ש הרי ס. טרומן למען קידום השלום, הפקולטה למדעי-הרוח, דיקאן הסטודנטים והמכון ללימודי אסיה ואפריקה, במהלך חודש סיון תשס"ו (מאי-יוני 2006).

הפתוחה, אשר התקיימה בב' - ד' סיון תשס"ו (29-31 במאי 2006), בהשתתפות מרצים בכירים מהאוניברסיטאות השונות בארץ, ומאוניברסיטאות בארצות הברית, איטליה, נורבגיה, ואתיופיה.

(2) **מחזה "תעזיה" איראני-שיעי: מות הייסורים של האמאם חוסיין - המחזה, מן המאה השמונה-עשרה, תורגם מפרסית לעברית לראשונה לצורך הפרויקט על ידי אלדד פרדו**

כחלק מפעולתו, מסייע המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון, לגופים אקדמיים שונים בהוצאה לפועל של פעילויות אקדמיות בסוגיות הקשורות לתחום פעולתו. במסגרת זו תמך המרכז בשנת הלימודים תשס"ו בפעילויות הבאות:

(1) **עמק הנילוס: תרבויות, זהויות, זכרונות** - סדנת מחקר בינלאומית של הקרן הלאומית למדע, אוניברסיטת תל-אביב והאוניברסיטה



הוסונה), זאת לפי דרכם של מחמד עבדה ורשיד רצ'א מחוללי הסלפייה של המאה העשרים. הדוגמאות ליישום דוקטרינת **פקה אל-אקליאת** הן מתן היתר במערב, לאישה שהתאסלמה, להישאר נשואה לבעלה הלא-מוסלמי בניגוד להלכה הקלאסית, אישור נטילת משכנתא נושאת ריבית, אישור קבורה בבית קברות לא מוסלמי ועוד. היתרים מפליגים אלו ניתנים במטרה להקל על התפשטות האסלאם לכל מקום בעולם. הפצת האסלאם לכל מקום היא כוונת השריעה ותועלת המוסלמים לפי מייסדי דוקטרינה זאת.

מעניינת ביותר היא גישתם אל סוגיות כגון השתלבות מוסלמים במערכת הפוליטית. אל-עלוואני דוגל בהשתתפות מועמדים מוסלמיים בבחירות אף במסגרת רשימות לא מוסלמיות מתוך שיקול של קידום מעמד המיעוט המוסלמי לעמדת כוח חזקה יותר בחברה. הוא אף שואף להביא את המיעוט המוסלמי בארצות הברית למצב דומה למיעוט היהודי.

חשוב לציין כי לפי בעלי אידיאולוגיה זו המיעוט המוסלמי יוכל להשיג שליטה בפועל על הרוב הלא מוסלמי ואין צורך לחכות לשינויים דמוגרפיים מפליגים. העתיד יאמר עד כמה יצליחו המיעוטים המוסלמים להתלכד ולהשיג השפעה מכרעת על החיים הציבוריים במדינות שבהן הם חיים, לפי חזונו של אל-עלוואני ואל-קרצ'אוי.

קרצ'אוי מקטר הפעיל בזירה האירופית. מטרתה של דוקטרינה זו היא לאפשר הקלות בפסיקת ההלכה בעבור המיעוטים המוסלמים בלי לפרוץ את גבולות ההלכה וזאת כדי לאפשר הפצת האסלאם לכל מקום בעולם. הדוקטרינה דוגלת בהשתלבות ללא היטמעות.

דוקטרינה זו מושתתת על שני עמודים איתנים. **עאלמית אל-אסלאם** (האוניברסליות של האסלאם), ראיית האסלאם כדת הראויה לשרור בכל מקום בעולם, ו**מקאצד אל-שריעה** (כוונת השריעה), פסיקה לפי מה שנתפס כ"כוונה של השריעה". פסקי ההלכה מכוונים למטרת הפצת האסלאם בעולם כולו בדרך ה**דעוה** כפי שנתפסה על ידי ה"אחים המוסלמים", דהיינו שהעולם מתחלק למוסלמים בפועל ולכל היתר, שהם מוסלמים לעתיד לבוא.

המושג **עאלמית אל-אסלאם** מסמן שינוי בתפיסה ביחס לחלוקת העולם ל**דאר אל-אסלאם** ול**דאר אל-חרב**. כל העולם הוא שטח אסלאמי, בכוח או בפועל. הפיכת החלק הלא-מוסלמי למוסלמי תושג בדרך ה**דעוה**. שינוי זה הוא חיוני למען השתלבות המיעוטים המוסלמים בשלום בארצות שאליון היגרו.

בין הכלים ההלכתיים שאותם נוקטים חכמי **פקה אל-אקליאת** כדי לממש את **מקאצד אל-שריעה** הם ה**מצלחה** (פסיקה לפי תועלת הציבור המוסלמי) וה**אג'תהאד** (לימוד ישיר מהקוראן

ממחקרי תלמידינו

בפסקאות הבאות מובא סיכום של עבודת גמר לתואר מוסמך שנכתבה בידי **שמאי פישמן**, שסיים לאחרונה את התואר השני בחוג לשפה וספרות ערבית והתחיל את לימודיו כתלמיד מחקר באוניברסיטה העברית. העבודה נכתבה בהדרכת פרופ' יצחק חסון, וכותרתה: "דוקטרינת **פקה אל-אקליאת** לפי כתבי טאהא ג'אבר אל-עלוואני ויוסף אל-קרצ'אוי". התקציר מבטא את עמדות החוקר בלבד, ואינו מייצג את עמדות המרכז. בגליונות הבאים של ידיעון המרכז נוסף להביא בפניהם דוגמאות ממחקרי תלמידינו.

ההלכה המוסלמית לנוכח אתגר השתלבות המוסלמים במערב - דוקטרינת "פקה אל-אקליאת" שמאי פישמן

פקה אל-אקליאת הינה דוקטרינה הלכתית הנוגעת למיעוטים המוסלמיים שמחוץ לארצות האסלאם, בעיקר באירופה ובאמריקה. במהלך העשורים האחרונים, גדל כידוע מספרם של המוסלמים בארצות אלו והם ניצבים בפני אתגרים תמידיים בשאלת זהותם ובשאלת קיום מצוות דתם.

דוקטרינה זו היא פרי הגותו של השיח' ד"ר טאהא ג'אבר אל-עלוואני הנחשב לאיש הדת המוסלמי הבכיר ביותר בארצות הברית. היא אומצה על ידי השיח' המפורסם ד"ר יוסף אל-

פרסי הצטיינות לתלמידים מתקדמים בלימודי האסלאם לשנת הלימודים תשס"ו

המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון מעודד פעילות מחקרית על דת האסלאם ותרבותה, העוסקת במזרח התיכון ומחוצה לו, מהופעת האסלאם במאה השביעית לספה"נ ועד ימינו. המרכז מעודד מחקרים בין-תחומיים וגם מחקרים חדשניים בתוך דיסציפלינות קיימות.

מדי שנה, המרכז מעניק פרסי הצטיינות לתלמידים מתקדמים מן האוניברסיטה העברית העוסקים בסוגיות הקשורות לדת האסלאם ולתרבותה, וללימודי המזרח התיכון בכלל. הפרסים מוענקים לתלמידי מ.א. במסלול המחקרי ולתלמידי דוקטורט (כולל תלמידי שלב א').

בשנת הלימודים תשס"ו זכו במלגות:

מיכאל אבשטיין, תלמיד מוסמך בחוג לשפה וספרות ערבית, הכותב עבודת גמר בנושא "ראשי השורטה בבצרה בתקופה האומיית: מחקר פרוזופוגרפי".

קסניה סבטלובה, תלמידת מוסמך בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון, הכותבת עבודת גמר בנושא "דרשן הטלוויזיה המצרי עמר ח'אלד".

אמיר מזור, סיים לימודי מוסמך ונרשם לאחרונה ללימודי דוקטורט בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון. נושא עבודת הגמר של אמיר עסקה בנושא "ספר פתוח אלשאם של אלקדאמי כמקרה מבחן להעברתן של המסורות על כיבוש סוריה רבתי".

אורן אסמן, תלמיד לקראת תואר דוקטור (שלב א') בפקולטה למשפטים, הכותב עבודת דוקטורט בנושא "כשרות משפטית של חולה הנפש במצרים המודרנית על רקע המשפט המוסלמי הקלאסי".

גדעון וינדקר, תלמיד לקראת תואר דוקטור (שלב ב') בחוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון, ובעל תואר מוסמך מבית הספר לתלמידים מחו"ל ע"ש רוטברג, הכותב עבודת דוקטורט בנושא "דימויי היהדות, היהודים וישראל בכתביהם של שיעים לבנונים".

איילה מאיר, תלמידה לקראת תואר דוקטור (שלב ב') בחוג למחשבת ישראל, הכותבת עבודת דוקטורט בנושא "אבן אלסיד אלבטליוסי ומקומו בהגות המוסלמית והיהודית בימי הביניים".

בעלי תפקידים במרכז

ועדה אקדמית

יו"ר הועדה

פרופ' **מאיר מ' בר-אשר**, ראש המכון ללימודי אסיה ואפריקה

חברי הועדה

פרופ' **ראובן עמיתי**, מנהל המרכז; החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון
פרופ' **יעקב בר-סימן-טוב**, ראש מרכז שוויץ לחקר סכסוכים, ניהולם ויישובם; המחלקה ליחסים בינלאומיים
פרופ' **גדעון ליבזון**, הפקולטה למשפטים
ד"ר **רחל מילשטיין**, החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון
ד"ר **דוד סטרן**, ראש המרכז לחקר הנצרות; החוג למדעי הדתות
פרופ' **אלי פודה**, ראש החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון

מנהל המרכז

פרופ' **ראובן עמיתי**

מרכז פעילות

נמרוד גורן

עוזרת אדמיניסטרטיבית

ליטל מוסן

דרכי התקשרות

כתובת למשלוח דואר

המרכז לחקר האסלאם ע"ש נחמיה לבציון
המכון ללימודי אסיה ואפריקה
הפקולטה למדעי הרוח
האוניברסיטה העברית בירושלים
הר הצופים, ירושלים 91905

שעות קבלה במזכירות

יום שני, 10:00-12:00

יום חמישי, 14:00-16:00

הפקולטה למדעי הרוח, חדר 7801

טלפון: 02-5881541

פקס: 02-5880258

דואר אלקטרוני

islamic@mcc.huji.ac.il

אתר אינטרנט

<http://islam-center.huji.ac.il>

